

Rozalia Colciar¹

Academia Română

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”, Cluj-Napoca, România

 <https://orcid.org/0000-0003-4072-3142>

CREDINȚE POPULARE REFLECTATE ÎN COMENTARIILE METALINGVISTICE (PE BAZA NALR)

Atlasele lingvistice românești consemnează și comentarii metalingvistice, reacții implicite ale subiecților, care exprimă conștiința lingvistică a acestora. Notate în legende de hărți, aceste fenomene de limbă specifice comunicării orale însoțesc răspunsurile la chestiunile programate și reprezintă indicații cu rol de glosare, de explicare suplimentară a termenului solicitat. Pe baza unui material excerptat din NALR, lucrarea noastră urmărește comentariile care reflectă credințe populare referitoare la aspecte precum corpul uman sau diferite boli, cu cauzele și, uneori, remediul lor. Sunt credințe care aparțin unui sistem de tip tradițional constituit pe baza gândirii magico-mitice specifice imaginarului arhaic românesc, chiar dacă astăzi ele s-au diluat, tinzând să devină superstiții, prin slăbirea sau pierderea bazei motivaționale ce le descifrează configurația simbolică. Aceste credințe sunt întâlnite pe aproape întreg teritoriul dacoromân, ele exprimând o marcată unitate diatopică a limbii române, în strânsă interdependență cu variația diastratică și diafazăică. Ele dovedesc totodată faptul că registrul dialectal exprimă nu doar identitatea lingvistică, ci și socioculturală, practicile discursive fiind influențate sau chiar condiționate de specificul civilizației și al culturii materiale și spirituale a comunității. Și prin acest tip de comentarii, atlasele lingvistice pot fi considerate un tezaur de limbă și de cultură, putând constitui subiectul unor studii interdisciplinare, atât lingvistice, cât și antropologice și etnologice.

Cuvinte-cheie: atlas lingvistic, comentariu metalingvistic, credințe populare, unitate diatopică, imaginar arhaic magico-mitic.

1. În dialectologia și geografia lingvistică a ultimelor decenii, rezultatele cercetării se situează tot mai mult între reprezentarea idiomului și cea a vorbirii, demersul lingvistic punând în evidență nu numai competența „idiomatică” a subiectului, ci și pe cea „expresivă” (Coșeriu, 1992–1993, p. 22). Din această

¹ colciarrozalia@gmail.com

perspectivă, se poate afirma că ancheta dialectală nu urmărește doar varietatea diatopică, ci și variația limbajului în raport cu statutul vorbitorului ca purtător al unei anumite tradiții socio-istorice. Privite ca instrumente fundamentale de cercetare a limbii vorbite (cf. Pop, 1927, p. 17), atlasele lingvistice înregistrează fenomene de limbă specifice comunicării de tip oral, spontan, care reflectă „conștiința lingvistică” (Teaha, 1970, p. 41) a subiectului supus investigației dialectale: este vorba despre reacții ale subiecților exprimate prin *comentarii metalingvistice*, care presupun desprinderea elementelor lingvistice din contextul de comunicare și aprecierea lor printr-un metalimbaj adecvat. Aceste comentarii, definite de Magdalena Vulpe (2004, p. 419) ca „totalitatea comentariilor explicite, a opiniilor care se raportează la limbaj exprimate de nonlingvist”, însoțesc răspunsurile la chestiunile programate în cursul anchetei dialectale, fiind consemnate în legendele hărților lingvistice sau după menționarea punctului de anchetă, în cazul materialului necartografiat. Fiind spontane, generate de dorința de exprimare proprie a subiectului, ele reprezintă în primul rând indicații cu rol de „glosare”, de explicare suplimentară a termenului solicitat prin întrebarea din chestionar.

De-a lungul timpului, dialectologia și geografia lingvistică românească au înregistrat o serie de contribuții care au avut ca temă reacția implicită (neformulată) sau explicită (formulată în comentarii metalingvistice) a subiectului vorbitor față de fenomenele lingvistice, contribuții semnate de lingviști precum: Boris Cazacu (1957, p. 189–199), Marius Sala (1957, p. 190–194), Teofil Teaha (1970, p. 41–48), Magdalena Vulpe (1970/2004, p. 419–423), Ioan Faiciuc (1985, p. 43–51), Stelian Dumistrăcel *et al.* (1997, p. 106–108), Margareta Manu Magda (2018, p. 170–191), Rozalia Colciar (2019a, p. 133–142; 2019b, p. 119–126; 2020, p. 277–283; 2021, p. 165–176; 2022, p. 93–106).

În prezenta lucrare vom urmări, pe baza unui material dialectal excerptat din NALR (vezi *Surse*), comentariile metalingvistice care reflectă *credințe populare* specifice imaginarului arhaic românesc.

2. Dacă luăm în considerare faptul că rezultatele anchetei dialectale reflectă și influența factorilor extralingvistici, contextuali, se poate afirma că între perspectiva diatopică, diastratică și cea diafazăică în descrierea varietăților de limbă există o relație strânsă, iar comentariile metalingvistice din atlase pun în evidență elocvent acest lucru.² Aceste comentarii dovedesc cu prisosință faptul că registrul dialectal este nu doar expresia unei identități lingvistice, ci și culturale, că practicile discursive sunt influențate sau chiar condiționate de factori sociali

² După Eugen Coșeriu (1995, p. 16), „în orice limbă [...] deosebim o varietate în spațiu (diatopică), o varietate între păturile socioculturale ale comunității (diastratică) și o varietate de expresie, în acord cu circumstanțele vorbirii – o varietate stilistică (diafazăică)”.

și culturali, reflectând specificul culturii materiale și spirituale a comunității respective, în cadrul unui sistem arhaic, al cărui imaginar este constituit pe baza unei gândiri de tip magico-mitic. Configurația simbolică a credințelor populare întâlnite în cadrul comentariilor metalingvistice este specifică întregului teritoriu dacoromân, fapt ce exprimă, ca și în cazul configurației lingvistice, „o marcată unitate diatopică” (Olariu, 2017, p. 14) și, în opinia noastră, și diastratică.

Încă Ferdinand de Saussure (1962, p. 40) exprima ideea cunoașterii societății prin intermediul limbii, deoarece, „într-o mare măsură, limba face națiunea”, iar „moravurile unei societăți au o reacție asupra limbii sale”. De asemenea, prin teoria semantismului social, Émile Benveniste (1974) suține că limba configurează societatea și o conține în aparatul său conceptual.

Din perspectivă etnolingvistică, Edward Sapir considera limba ca o matrice în care se poate citi istoria culturală a poporului (1967) sau ca un ghid simbolic al unei culturi (1970). Limba este deci un principiu activ, un autentic organizator al universului unei societăți; prin conceptele și clasificările pe care le propune, ea depozitează experiența generațiilor trecute și furnizează celor viitoare o grilă de interpretare a lumii înconjurătoare. După Jerzy Bartmiński (2018), reprezentarea lingvistică a realității nu este o simplă *reflectare* a lumii în limbă, ci este mai degrabă o *interpretare* a lumii în și prin limbă, autorul menționat vorbind chiar de „stereotipuri lingvistice”, care, după Aline Vivian (2014, p. 33), reunesc atât imagini intelectuale, larg răspândite și general acceptate, cât și amprente emoționale asociate acestora, fiind definitorii pentru sentimentul identității de grup și cărora, în opinia noastră, li se subsumează și conotațiile culturale sau simbolice specifice credințelor populare.

Acestor teorii li se adaugă teoria cognitivă asupra limbajului (de exemplu, Lakoff & Johnson, 1985), bazată pe ideea conform căreia fenomenul metaforic este cel care contribuie la cunoașterea realității prin imagini, dar și la crearea unor noi semnificații, pe baza unor scheme imagistice sau a unor modele încorporate ale imaginației.

Din perspectivă sociolingvistică, Marilena Tiugan (1985) consideră că registrul dialectal este expresia unei identități culturale și nu a unei clase sociale, ducându-ne cu gândul la ideea potrivit căreia competența lingvistică se bazează pe competența culturală.

Urmărind ideile și perspectivele enunțate mai sus, se poate observa cu ușurință necesitatea îmbinării metodelor de descriere a unui „imaginar lingvistic colectiv, modelat cultural, incluzând totalitatea reprezentărilor despre diferite obiecte și fenomene ale lumii (reale sau imaginare), inclusiv reprezentările despre limbă (văzută ea însăși ca obiect cultural, fixat în date lingvistice)” (Platon, 2020, p. 25). Indiferent însă de modul de abordare, trebuie să se țină seama de faptul că multe date și comportamente lingvistice sunt condiționate cultural, varietatea

acestora depinzând, atât la nivel colectiv, cât și individual, de modul de gândire, de viziunea asupra lumii, de sistemul de valori și de intențiile de comunicare (cf. și Bartmiński, 2018, p. 12).

Credințele populare reflectate în comentariile metalingvistice din atlasele românești au la bază o gândire de tip magico-mitic (cf. și Taloș, 2001, p. XII), potrivit căreia universul este antropomorfizat. Pentru omul arhaic, a cărui gândire se raportează la experiența trăită, viața are și o dimensiune cosmică (cf. Eliade, 1995), iar mitologia arhaică se caracterizează printr-un „imanent bispiritual care urcă la ceruri” (Vulcănescu, 1987, p. 355). Lumea este imaginată antropocentric, omul fiind considerat adevăratul și singurul centru al universului, el nefiind croit după măsura divinității protectoare, ci dimpotrivă, aceasta este modelată ficțional după detaliile peisajului uman. Conform acestei „remodelări umanizate a realității” (Șeuleanu, 1994, p. 111), credințele, riturile și miturile au o *funcție apotropaică*, exprimând preocuparea individului de a-și asigura integritatea și prosperitatea, ele fiind focalizate asupra sănătății fizice și morale atât a individului, cât și a colectivității și a mediului în care el își desfășoară existența. Posibilele neconcordanțe cu această integritate, vătămarea echilibrului printr-o nepotrivire cu norma colectivității se cer a fi restabilite, pentru a nu fi periclitată desfășurarea firească a existenței și pentru a fi menținut echilibrul cosmic, mediul propice manifestării vieții. Tocmai astfel se explică și remediile propuse de omul arhaic pentru eliminarea răului, a forțelor nefaste care tulbură acest echilibru, prin practica rituală.

3. Comentariile metalingvistice din atlasele dialectale reflectă credințe populare referitoare în special la aspecte ale corpului uman, la trăsături morale sau la diferite anomalii sau boli, în unele cazuri fiind date și remediile acestora, ca mijloace de reinstaurare a integrității ființei și de refacere a echilibrului microcosmic, reflex al celui macrocosmic. Liliana Ionescu-Ruxăndoiu (1995, p. 15) consideră că prin intermediul acestor comentarii se obțin date „nu numai despre elementele care, din perspectiva vorbitorului, definesc norma lingvistică și comunicativă a comunității studiate, ci și despre elementele pe care membrii comunității le consideră *abateri*” (s.n. – R.C.), fiind incluse aici și abaterile de la normele morale și comportamentale specifice comunității tradiționale.

3.1. Comentarii ce exprimă credințe referitoare la aspectul fizic:

3.1.1. comentarii ce vizează trăsături cu conotație pozitivă:

Aluniță: *oamenii frumoși au* (NALR Mold. Bucov., I, h. 64/527 leg.),³

³ Precizăm că exemplele citate sunt redactate într-o formă literarizată, pentru o mai bună receptare a lor; între paranteze, după sigla atlasului, este dată abrevierea hărții (h.) și numărul ei (sau abrevierea

Blond: *om frumos, că dacă-i alb, îi frumos* (NALR Criș., I, h. 16/162 leg.),

Spân: *îi frumos* (*idem*, h. 113/134 leg.),

Strungăreață: *îs frumoși aceia cu strungă* (NALR Mold. Bucov., I, h. 54/484 leg.);

3.1.2. comentarii ce vizează trăsături cu conotație negativă, ce nu corespund normei estetice a comunității, anomalii sau defecte fizice datorate, de obicei, încălcării normelor moralei tradiționale sau tulburării echilibrului cosmic:

Aluniță: La indicația subiectului, anchetatorul consemnează: *Se credea că dacă o femeie gravidă fură ceva de mâncat și nu spune nimănui, copilului îi va ieși un semn asemănător cu lucrul furat, în locul de pe corp pe care și l-a atins mama cu mâna, imediat după furt* (NALR Ban., I, h. 51/5, 34 leg.) – anomalia fizică apare ca o „pedeapsă” dată furtului,

Bărbie²: *dacă mănânci mult se face* (*idem*, h. 76/85 leg.) – trăsătură dobândită prin exces, lăcomie,

Brunet: *Omul negru sau bărnaci îi mai hâd ‘urât’* (NALR Criș., I, h. 15/219 leg.),

Chior: *i-o bătut soarta și-o chiorât* (NALR Mold. Bucov., I, h. 19/520 leg.),

Creștetul (capului): *cel care are trei vârtejuri îi omul dracului* (NALR Ban., I, h. 4/64 leg.),

Mărul lui Adam: *când a mâncat din pomul oprit, s-a oprit acoale* (*idem*, h. 119/180 leg.), *nodu ăsta; s-o necat Adam cu mărul și-o rămas în grumaz* (NALR Ban., I, h. 84/57 leg.), *când o-nghițit Adam mărul* (ALRR Trans., I, h. 113/283), *lui Adam, mărul i s-a oprit în gât, de asta au bărbații nodu-n gât* (NALR Mold. Bucov., I, h. 62/621 leg.) – credință referitoare la pedepsirea neascultării; de influență creștină, ea e specifică întregului areal dacoromân,⁴

Pistru: *când copilul se joacă cu pui de rândunică, capătă aluniță* (NALR Ban., I, h. 50/65 leg.) – încălcarea regulilor de comportament față de natură,

Schilod: *bătut de Domnu din născare* (ALRR Munt. Dobr., I, h. 104/542 leg.);

MN, pentru materialul necartografiat), despărțită prin bară oblică de numărul punctului de anchetă și abrevierea pentru legendă (leg.).

⁴ Imaginarul arhaic românesc se caracterizează printr-o împletire a atitudinii magico-mitice cu cea de influență creștină („transcendentul care coboară”, după Blaga, 1969, p. 155–161), osmoză care a dat naștere unei mitologii românești aparte, unui creștinism cosmic.

3.1.3. comentarii care nu vizează neapărat o încălcare a normelor sau un dezechilibru, ele exprimând doar anumite credințe sau superstiții fără o explicație clară:

Strănut (ind. prez. 1): *se lasă cu chef* (NALR Mold. Bucov., I, h. 45/544 leg.), *îi a beție* (*ibidem*/534 leg.) – credința despre strănutul care anunță petrecere și bună dispoziție este întâlnită frecvent.

3.2. Comentarii ce exprimă ideea conform căreia aspectul fizic sau comportamentul sunt legate de anumite sentimente, trăsături morale sau intelectuale:

Cărunt: *amu [când este cărunt] omu-i cu mintea întreagă* (NALR Mold. Bucov., I, h. 14/551 leg.) – înțelepciunea senectuții,

Chior: *care-s oameni răi* (*idem*, h. 19/518) – trăsătură fizică ce denotă un caracter dificil,

(Mă uit) cu coada ochiului: *se uită costîș când e mânios, cu coada ochiului, când vrea să prindă ceva mișcare* (ALRR Mar., I, h. 29/231 leg.), *[se uită] de-a doua, chiordiș, «când este ambițios»* (NALR Olt., I, h. 35/943 leg.), *te uiți chiorâș la dânsa când ai ceva dușmănie* (NALR Mold. Bucov., I, h. 24/488 leg.), *când se uită dușmănește* (ALRR Munt. Dobr., I, h. 18/719 leg.) – sentimente negative (mânie sau dușmănie),

Încrețesc (fruntea) (ind. prez. 1): *atuncea are ambiție în el când încrețește fruntea* (ALRR Munt. Dobr., I, h. 13/746 leg.) – hotărâre și concentrare, *care-i întunecoși e și puturoși* (*ibidem*/819 leg.) – stare negativă ce exprimă și lenea, *Cel care încrețește fruntea îi om firetic* [= „(Prin Transilv. de vest și de nord) furios, vehement, cu toane” – DLR s.v.] (NALR Criș., I, h. 31/179 leg.),

Mărul lui Adam: *care îl are mare aici, zice că e bețiv* (ALRR Munt. Dobr., I, h. 52/841 leg.) – comportament vicios, ce încalcă, prin exces, norma morală a comunității, *D-aia se zice că vorbesc muierile multe, că n-au nod la grumaz ca oamenii* (NALR Ban., I, h. 84/75 leg.) – obiceiul de a vorbi mult și uneori fără rost, sancționat ironic de comunitate,

Minte: *de-acolo cred io că-i conștiința omului* (ALRR Trans., I, h. 32/246 leg.) – legătura dintre rațiune și conștiință,

Slab¹: *amărât, dacă știi c-o trăit rău; dac-o trăit bine [înseamnă că este] sămânță rea* (NALR Mold. Bucov., I, h. 46/554 leg.) – aspect fizic ce denotă un trecut dificil al individului sau o fire dominată de răutate, trăsătură ce nu corespunde normelor etice ale comunității; această din urmă credință este larg răspândită în mentalul popular,

Strungăreață: *acela spune multe minciuni* (ALRR Mar., I, h. 80/235 leg.), *îs mincinoși* (NALR Ban., I, h. 67/65 leg.), *iasă minciunile p-acolo* (*ibidem*/66 leg.), *[oamenii care au strungă] îs mincinoși* (NALR Mold. Bucov., I, h. 54/463 leg.) – trăsătură fizică ce denotă predispoziția pentru minciună, respectiv pentru încălcarea normelor etice ale comunității; *de dragoste-i aceea, o ști tăt mutu* (ALRR Trans, I, h. 96/252 leg.), *la aceea care-i plac bărbații* (NALR Mold. Bucov., I, h. 54/474 leg.), *îs buni de-a lumii* (*ibidem*/493 leg.), *omu-i curvar* (*ibidem*/499 leg.) – trăsătură fizică ce exprimă o fire mai ușuratică, înclinată spre plăceri; *ăia-s oameni cu potcă, a dracului* (NALR Ban., I, h. 67/51 leg.) – sau o fire dificilă, greu de abordat.

3.3. Comentarii referitoare la legătura dintre aspectul fizic și statutul social sau evoluția vieții individului:

Aluniță: *Despre omul care are alune se spune că are noroc* (NALR Mold. Bucov., I, h. 64/623 leg.),

Creștetul (capului): *Cine are multe roți se-nsoară de mai multe ori* (NALR Ban., I, h. 4/64 leg.),

Strungăreață: *Despre oamenii cu strungăreață se spune că sunt de neam bun* (*dacă au și mustață*) (NALR Ban., I, h. 67/25 leg.), *Despre omul cu strungăreață se spune că îi om norocos* (NALR Criș., I, h. 101/114 leg.), *femeile rele și bărbații norocoși au strungă* (NALR Mold. Bucov., I, h. 54/527 leg.);

3.4. Comentarii ce vizează legătura dintre aspectul fizic și statutul material al individului:

Aluniță: *Zice c-ai noroc de cai [dacă ai alune]* (ALRR Munt. Dobr., I, h. 54/762 leg.),

Strungăreață: *are noroc la oi* (NALR Mold. Bucov., I, h. 54/505 leg.), *[omul este] cu noroc la vite* (*ibidem*/515 leg.);

3.5. Comentarii referitoare la diferite boli și, în unele cazuri, la remediile acestora:

3.5.1. Comentarii în care se precizează doar cauza bolii:

Aluiurează (ind. prez. 3): *când vorbește cu morții, nu măi duce mult, săracu* (NALR Ban., I, h. 147/73 leg.), *atunci se duce 'moare'* (NALR Criș., I, h. 191/131 leg.), *îi gata 'e pe moarte', c-amu numa buiguiește* (*ibidem*/189 leg.), *îi pe drum de moarte* (NALR Olt., I, h. 134/929

leg.) – ieșirea din limitele „normalului”, din normă, prin slăbirea forței fizice și psihice și transcenderea, prin delir și halucinație, a graniței dintre lumea reală și cea de dincolo,

Amuțește (ind. prez. 3): *a amuțit «din sperietură»* (ALRR Munt. Dobr., I, h. 40/685 leg.) – tulburarea echilibrului psihic printr-o influență negativă exterioară în exces,

Coșuri (pe obraz): *care ies fiindcă iubește (idem, h. 7 MN/687), când ești tânăr, de dai în iub (ibidem/746), l-o umplut dragostile [se spune despre cel care are coși] (NALR Criș., I, h. 60/210 leg.)* – tulburarea echilibrului tot prin exces (surplus hormonal),

Creier: *creieru seacă dă bătrânețe, e cu mintea, d-aia uită omu, nu mai ține bine minte* (ALRR Munt. Dobr., I, h. 2/758 leg.) – tulburarea echilibrului prin degradare fizică și psihică, respectiv prin pierderea capacității neuronale și intelectuale din cauza vârstei,

Epilepsie: *o dat peste el un vânt rău (idem, h. 115/723 leg.)* – influență malefică exterioară; *dacă jură pe strâmb se îmbolnăvește (ibidem/830 leg.)* – pedepsirea încălcării conduitei morale; *are prăceasu rău (NALR Ban., I, h. 152/10 leg.), îi îndrăcit, trâmură, face spume la gură (ibidem/37 leg.), o trecut vânt rău păstă el (NALR Criș., I, h. 200/204 leg.)* – în aceste cazuri, boala este raportată la un factor exterior, necunoscut omului, la o forță malefică ce îi amenință integritatea și echilibrul (cf. și Adam, 2018, p. 14–15),⁵

Leșin (ind. prez. 1): *leșină copiii de plâns mult (NALR Ban., I, h. 153/31 leg.)* – tulburarea echilibrului prin exces; *când îi vine leșin înseamnă că moare (NALR Olt., I, h. 147/912 leg.)* – tulburarea echilibrului prin slăbirea legăturii cu lumea reală (leșin),

Neg: *când se pișă broasca pe mână, deloc se face nigei (idem, h. 87/13 leg.)*

Ouăle picioarelor: *alea se scrintește când calcă omul alenea* (ALRR Munt. Dobr., I, h. 90/812 leg.) – nerespectarea conduitei adecvate normei tradiționale (atenție, agilitate și vioiciune în mișcare și comportament),

Purice: *Nu e bine să le spui pă nume, c-atuncea se-nmulțesc* (NALR Ban., I, h. 21/73 leg.) – tulburarea echilibrului prin încălcarea unei interdicții (cuvânt sau „numire”), cu implicații de tip magic (magie de tip homeopatic, dar și prin contagiune),⁶

⁵ În opinia Mariei Purdela Sitaru (1999, p. 155), „cauzele care provoacă boala sunt întotdeauna externe”, iar Federica Cugno (2011, p. 169) afirmă că, în graiurile dacoromâne, motivațiile semantice ale bolii se referă în mod direct la un aspect demonic.

⁶ După Frazer (1923, p. 15–16 și *passim*), lumea omului primitiv este guvernată de forțe supranaturale asupra cărora el, ca ființă-zeu, cu puteri superioare, poate acționa prin intermediul unei „magii simpatice” („magie sympathique”), manifestată ca: 1) *magie homeopatică* sau *imitativă*, bazată

Tuberculoză: *I-o atacat necuratu bojogii* (NALR Mold. Bucov., I, h. 68/522 leg.) – influența unei forțe malefice exterioare,

Urdori: *dormi mult și faci puchini* (*idem*, h. 25/530 leg.) – încălcarea normelor de comportament ale comunității prin exces și lene (magie prin similitudine);

3.5.2. Comentarii în care se precizează atât cauza bolii, cât și remediu ei sau, uneori, doar remediu (realizat prin intermediul unor practici magice):

Amigdale: remediu: *Când amigdalele erau inflamate, se aplica următorul tratament: bolnavului i se dădea să bea câte o linguriță de petrol sau era dus la o babă să-i dea-n gușă, să-i spargă lăturoii cu degetul sau cu coada unei linguri de lemn* (NALR Ban., I, h. 86/5 leg.),

Creștetul (capului): remediu: *viermii de sub dușumeaua cămării, numiți sordomași, soldomași, se puneau pe moalele capului la copii și se descânta pentru ca să-i omoare pe cei dinăuntru* (*idem*, h. 4/2 leg.),

Epilepsie: cauza: *duh necurat, se face de la bătaie* – cauza este exterioară, respectiv agresiunea unei energii negative, malefice (NALR Mold. Bucov., I, h. 106/514 leg.), *s-o făcut din spaimă sau bătaie* (*ibidem*/542 leg.); remediu: *îl duci [pe cel bolnav] să-i cetească* (*ibidem*/519 leg.), *trebe stropit cu aghiazmă* (*ibidem*/526 leg.) – intervenția/invocarea forțelor benefice cu conotație creștină, privită tot ca un ritual de tip magic,

Hernie: remediu: *îți pun babele ulcica și-ți trece* (*idem*, h. 100/549 leg.);

Junghi: cauza: *te-o prins dracu* (*idem*, h. 72/511 leg.) – influența unei forțe malefice exterioare; remediu: *ăi legau babele-nainte cu un fuior de cânepă* (*ibidem*/620 leg.), *se descânta cu ață de la gura sacului* (*ibidem*/621 leg.);

Mătreață: cauza: *se face de multe griji* (*idem*, h. 16/489 leg.) – tulburarea echilibrului psihic și reacția corpului fizic (magia prin similitudine); remediu: *dacă te speli cu leșie, pică jos* (*ibidem*/552 leg.),

Neg: cauza: *când se pișă broasca pe mână, deloc se face nigei* (NALR Ban., I, h. 87/13 leg.) – contactul mai puțin benefic cu anumite elemente ale naturii și tulburarea echilibrului acesteia (magie prin contagiune, dar și prin imitație, când efectul se aseamănă cauzei); *Există credința că, dacă-i numeri pe ai altuia, îți apar ție sau că sunt molipsitori* (NALR Mold. Bucov., I, h. 65/571 leg.) – încălcarea

pe legea similitudinii („tout semblable appelle le semblable”, „un effet est similaire à sa cause”) și 2) *magie contagioasă*, bazată pe legea contactului („les choses qui ont été une fois en contact continuent d’agir l’une sur l’autre, alors même que ce contact a cessé”), chiar dacă presupune acțiune la distanță. De multe ori, cele două tipuri de magie sunt împletite.

normelor prin numărare, prin rostire privită ca interdicție, tabu, ducând la molipsire (magie prin contagiune, împletită cu cea de tip homeopatic, respectiv obținerea unui efect prin imitarea lui), *se face la cei care umblă cu broaște la scăldat (ibidem/606 leg.)* – același tip de magie prin contagiune și similitudine; remediul: *îl tai și-l dai cu cenușă; îți trece (ibidem/509 leg.), se vindecă dacă pui deasupra bureți de rouă (ibidem/585 leg.), se taie c-on fir dă păr (NALR Ban., I, h. 87/58 leg.),*

Stomac: cauza: *Nu măi sări, că-ți cade rânza! Era în sat o babă care venea să te tragă de rânză (idem, h. 112/73 leg.)* – tulburarea echilibrului prin exces,

Tuberculoză: cauza, dar și remediul: *tata spunea: când ai un necaz, să nu faci ah, of, că te duce la oftică, ci să tușești (ALRR Munt. Dobr., I, h. 59/711 leg.)* – exteriorizarea forței negative și anihilarea ei prin rostire (magie prin similitudine),

Uimă: cauza: *scurtă, umflătură care se face din muncă grea și nu coace, dispare singură de la o vreme (NALR Mold. Bucov., I, h. 103/491 leg.)* – tulburarea echilibrului prin exces de efort fizic (magie prin similitudine), *se face dacă mănânci de frupt (ibidem/561 leg.)* – încălcarea interdicției, a conduitei creștine (a postului), pedepsită prin boală (magie magico-mitică cu influențe creștine); remediul: *o descântă babele cu cutea, boscorodește împrejurul ei (ibidem/548 leg.), se descântă cu țărână de la nouă mușuroaie de scârțiță (ibidem/612 leg.), leac de cârtiță: un om omoară o cârtiță cu mâna, ținând mâinile la spate; tot cu mâinile la spate, strânge de trei ori locul bolnav (ALRR Munt. Dobr., I, h. 110/830 leg.), leac de cârtițoi: o femeie cu copii gemeni îl strânge cu două degete, și seacă (ibidem/834 leg.),*

Urcior (la ochi): cauza: *[apar] că s-a uitat la câini, așa spune bătrânii (ALRR Munt. Dobr., I, h. 20/869 leg.), se face dacă dai cu mătura în pisici, găini etc. (NALR Ban., I, h. 40/82 leg.), se fac când te uiți prin borta cheii (NALR Mold. Bucov., I, h. 27/509 leg.), te-ai uitat unde nu trebe și s-o făcut (ibidem/520 leg.), se face minigoci dacă te speli din urcior (NALR Olt., I, h. 38/950 leg.)* – tulburări ale echilibrului explicate prin principiul contactului; remediul: *trebuie să-l urli, pe horn: hau, hau, ulcior de câine, până mâine să nu mai fii la mine! (ALRR Munt. Dobr., I, h. 20/717 leg.), Pentru a se vindeca, urciorul se împungea cu o boabă de orz, spunându-se: ham, ham, ulcior de câine, nimic să nu mai fii tu până mâine; bobul se arunca apoi în fântână (NALR Ban., I, h. 40/56 leg.), te uiți într-o garafă și-ți*

trece (NALR Mold. Bucov., I, h. 27/489 leg.), *te descântă babele cu funingină* (*ibidem*/507 leg.), *dai cu coada lingurii de lemn arsă-n foc și-ți trece* (*ibidem*/542 leg.), *îl înțepa cu fir de orz ca să dea înapoi* (*ibidem*/639 leg.),

Ureche: remediul: *S-a mai notat termenul năjit 'durere, junghi în ureche', care se vindeca dacă se băga ai în ureche și se descânta de năjit* (NALR Ban., I, h. 42/57 leg.),

Zăbale (la gură): cauza: *a mâncat în sfințitul soarelui și-a făcut caș la gură, ca puil de rândunică* (ALRR Munt. Dobr., I, h. 43/821 leg.), *ai mâncat după mât și-ai făcut frâu* (NALR Ban., I, h. 74/6 leg.), *se face dacă bei apă după cal* (NALR Mold. Bucov., I, h. 56/499 leg.), *se fac dacă bei apă pe la toarta ulcelii* (*ibidem*, pct. 504 leg.) – pedepsirea încălcării unor interdicții sau norme de comportament (magie prin similitudine și prin contact);⁷ remediul: *dă cu coada pisicii să-i treacă* (ALRR Munt. Dobr., I, h. 43/824 leg.), *zice: ștergete cu coada mâții* (NALR Criș., I, h. 108/210 leg.), *te freci cu frâu ars de la cal și-ți trece* (NALR Mold. Bucov., I, h. 56/498 leg.), *te ungi cu rugină de la căruță și-ți trec* (*ibidem*/509 leg.), *te freci cu cenușă și-ți trec* (*ibidem*/512 leg.), *le freci cu coada lingurii de lemn arsă-n foc și-ți trec* (*ibidem*/544 leg.), *se trec [la bărbați] cu zăbalele de la cai, [la femei] cu coada de păr din cap* (*ibidem*/621 leg.).

Din exemplele citate mai sus, se poate constata că, pentru omul arhaic, caracterizat printr-o mentalitate ordonatoare, orice abatere de la norma care stă la baza armoniei universului este sancționată prin anomalie sau boală. Reinstaurarea ordinii se realizează prin practici rituale, deoarece, așa cum afirmă și Andrei Oișteanu (1989, p. 66), „pentru populațiile arhaice cu anume mentalitate magică, omul nu este un simplu spectator pasiv la înfruntarea zeului cu stihia, ci un participant activ, solidar cu zeul demiurg – ambii fiind răspunzători de menținerea echilibrului și ordinii cosmice”. Prin intermediul practicilor magice și al comportamentelor rituale, omul arhaic încearcă să stăpânească realul și să-l ordoneze conform rigorilor și legilor ființării comunitare, acționând prin „paradigmele ethos-ului etnic” (Crețu, 1988, p. 133).

3.6. O categorie aparte de comentarii metalingvistice care exprimă anumite credințe o constituie cele cu conotație *metaforică* sau chiar *ironică*.

După E. Coșeriu (2000–2001, p. 20), „cunoașterea lingvistică este de multe ori o *cunoaștere metaforică*, o cunoaștere prin imagini” (s.n. R.C.); „există, deci, un aspect metaforic-convențional al semnelor sau, cel puțin, al unor semne care, în

⁷ Și Mihaela-Mariana Morcov (2014, p. 120) vorbește despre cauzele spirituale ale unor boli, în mentalul arhaic, acestea (precum epilepsia, de exemplu) fiind privite ca o consecință a „păcatului”.

cadrul unei tradiții, continuă să fie percepute ca imagini, aspect ce poate fi studiat din perspectiva simțului lingvistic al comunității” (p. 21). Relațiile de tip metaforic dintre semnele culturale se bazează pe principiul similarității (Waugh, 1976, p. 33), gândirea populară având la bază o cercetare empirică a realității; ghidată de criterii pragmatice, ea vizează luarea în posesie și manevrarea fenomenelor din universul înconjurător (cf. și Coman, 1988, p. 156–157).

Comentariul cu conotație *ironică*, pentru a cărui decodificare este important contextul și informațiile comune enunțiatorului și receptorului (cf. Barbe, 1995),⁸ are drept finalitate evidențierea, prin intermediul politeții sau al criticii mascate, a unei discrepanțe între ceea ce este în realitate și ceea ce este prezentat/relatat. Ironia constituie așadar unul dintre mecanismele pragmatice la care apelează locutorul atunci când intenționează să critice sau să ridiculizeze diferite aspecte neconforme cu normele și tiparele specifice mentalității tradiționale (cf. Colciar, 2022, p. 93–106). Utilizarea comentariilor și a structurilor de tip ironic corespunde aceluiași tipar mental, specific comunităților de tip tradițional, prin care se nasc și *poreclele*, care sunt considerate de Candrea (1895, p. 7–8) „cuvinte de ocară” prin care „poporul lovește în năravul sau defectul cuiva”, iar după D. Loșonți (1969, p. 117), acestea au un conținut afectiv și sunt atribuite indivizilor „cu scopul de a ironiza, de a batjocori anumite defecte fizice, morale, felul de a vorbi etc.” (cf. și Colciar & Mihali, 2020, p. 69). Folosirea ironiei echivalează deci cu folosirea unei strategii de evaluare critică, ea fiind o formă de expresie a unei atitudini de dezaprobare la nivel individual și social, iar recuperarea intenției ironice presupune un răspuns din partea interlocutorului la ceea ce este implicat, nu la ceea ce este spus. Prin urmare, ironia are o dublă natură, presupunând o intersectare a evaluării în două spații cognitive: un spațiu al așteptărilor referitoare la situația descrisă și un spațiu al realității *in situ* (Negrea, 2010, p. 119 ș.u.).

Referindu-se mai ales la trăsături fizice și morale, acest tip de comentarii se realizează prin modalități precum *conotații* sau *aluzii*, care vizează receptarea mesajului prin exprimarea unui lucru cu intenția de a face să se înțeleagă altceva, dar și mijloace de tipul *comparații* sau *metafore*:

Amuțește (ind. prez. 3): *a văzut lupu și-i răgușit* (NALR Olt., I, h. 67/912 leg.) – aluzie, *și-a pierdut îngerii* – metaforă,

Chel: *are lună-n cap* (ALRR Trans. I, h. 31/253 leg., 288 leg; NALR Ban., I, h. 23/39, NALR Mold. Bucov., I, h. 17/497leg., 527leg.), *i-o picat luna-n cap* (*ibidem*/509 leg.), *stă cu fundu-n sus* (*ibidem*/526 leg.), *îi cu capu oală* (*ibidem*/558 leg.) – aluzie și metaforă,

⁸ Referitor la credințele contextuale împărtășite de locutor și de interlocutor, Bach & Harnish (1979, p. 62) susțin că „ei folosesc același limbaj (idiolecte similare), împărtășesc aceleași credințe cu privire la lume și au concepții asemănătoare în ceea ce privește natura, momentul derulării ei și direcția spre care se îndreaptă schimbul comunicational”.

- Chiorăie (mațele):** *duruiesc „gândești că-i cocia dracului”* (NALR Criș., I, h. 152/166 și leg.) – comparație;
- (Păr) creț:** *îi crăț la cap, gânești că-i lup* (*idem*, h. 19/209 leg.) – comparație, *te-a lins capra în cap [= ești zbârlit]* (ALRR Munt. Dobr., I, h. 10/816 leg.) – aluzie,
- Dinte:** *dinți de câine [om rău de gură]* (NALR Mold. Bucov., I, h. 52/544 leg.) – metaforă,
- Încărunește:** *are mestecini în cap [!]* (NALR Criș., I, h. 22/120 leg.), *[omului] îi dă ghiociei* (ALRR Munt. Dobr., I, h. 11/818 leg.), *îi ies mestecini* (NALR Mold. Bucov., I, h. 13/572 leg., 574 leg.) – metaforă,
- Mic:** *în timpu când l-a născut mă-sa, n-a fost ploi* (ALRR Munt. Dobr., I, h. 36/828 leg.) – metaforă (credință des întâlnită în mentalitatea tradițională românească),
- Nebun:** *nu-i cu apa tăta* (NALR Ban., I, h. 155/86 leg.) – metaforă,
- (Om) palid:** *l-o tras zidu di la corház ‘spital’* (NALR Criș., I, h. 59/220 leg.), *cară apă la hăi morți* (*ibidem*/89 leg.) – aluzie, *parcă-i fiert la față* (ALRR Munt. Dobr., I, h. 26/672) – comparație,
- Peltic:** *i se bat dracii la gură* (NALR Mold. Bucov., I, h. 43/513 leg., 521 leg.), *mănâncă vânt* (*ibidem*/553 leg.) – metaforă,
- Sașiu:** *spăriat de lumină* (*idem*, h. 21/504 leg.) – metaforă.

Există și comentarii care vizează nivelul interdiscursiv/intertextual, conținând un mesaj în interiorul altui mesaj. Acestea reprezintă o practică de salvare a imaginii locutorului, care încearcă să păstreze aparența de obiectivitate și să se distanțeze prin impersonalizare. Prin intermediul citării/repetării a „ceea ce s-a spus deja” (repetare în ecou), într-o formă ironică, ia naștere un discurs polifonic; locutorul, chiar dacă își comunică opinia personală și atitudinea față de conținutul enunțului, își prezintă enunțarea ca expresie a punctului de vedere al unui enunțiator de care el se distanțează, ironia devenind astfel o strategie a cărei țintă nu este doar informarea, ci și evaluarea de tip critic. Ea reprezintă unul dintre mecanismele pragmatice de ridiculare și critică a anomaliilor și inadvertențelor fără a se încălca direct normele sociolingvistice ale comunității:

- Buzat:** *țâp-o buză păstă alta și urātu-l face gata, ziceau bătrânii* (NALR Ban., I, h. 72/89 leg.),
- Esofag:** *Când cineva bea și se îneacă se zice că i-o dat pră țeava mică* (*idem*, h. 85/37 leg.),
- Inimă:** *aista-i irimos ca socu [ziceau bătrânii în glumă, despre un om slab, lipsit de curaj]* (NALR Criș., I, h. 141/157 leg.),
- Sașie:** *„am o mândră ochiorbușă, suflă-n foc și vede-n ușă”* (ALRR Mar., I, h.

35/229 leg.) – discurs polifonic realizat prin citat preluat din lirica populară.

4. Comentariile metalingvistice obținute în cadrul anchetelor dialectale reprezintă fenomene care reflectă subiectivitatea limbajului și tendința spre intensificare afectivă, proprie comunicării orale. Ca formă de manifestare a conștiinței lingvistice printr-o atitudine activă și conștientă față de limbaj, această atitudine presupune o „distanțare” a subiectului de fenomenul analizat, distanțare amplificată în cazul comentariilor de tip „ironic”, construite pe baza unui mecanism al dedublării și al disimulării.

Credințele populare exprimate în comentariile metalingvistice discutate în lucrarea noastră sunt expresia unei gândiri arhaice de tip magico-mitic, în care lumea, imaginată antropocentric, este guvernată de o logică a fastului și de norme morale ce-i garantează echilibrul și prosperitatea. Orice încălcare a acestor norme și orice ieșire din tiparele tradiționale sunt sancționate de colectivitate într-un mod restrictiv, justițiar și reparator, practica rituală fiind unul dintre remediile prin care sunt anihilate forțele distructive ale echilibrului cosmic, așa cum și cuvântul are un prestigiu recuperator (vezi ironia).

BIBLIOGRAFIE

- Adam, G.-V. (2018). Termeni pentru câteva boli infectocontagioase în anchetele ALR (pojar, scarlatină, vărsat). În V. A. Vlasin, D. Loșonți & N. Mocanu (ed.), *Lucrările celui de-Al XVII-lea Simpozion Internațional de Dialectologie (Cluj-Napoca, 8–9 septembrie 2016)*, (p. 7–18). Argonaut & Scriptor.
- Bach, K. & Harnish, R. M. (1979). *Linguistic Communication and Speech Acts*. M.I.T. Press.
- Barbe, K. (1995). *Irony in Context*. John Benjamins Publishing Group.
- Bartmiński, J. (2018). *Language in the Context of Culture. The Metaphor of „Europe as Home” in this Day and Age*. Śląsk.
- Benveniste, É. (1974). *Problèmes de linguistique générale*, vol. II. Gallimard.
- Blaa, L. (1969). *Trilogia culturii*. Editura Pentru Literatură Universală.
- Candrea, I.-A. (1895). *Poreclele la români*. Editura Librăriei Socec & Comp.
- Cazacu, B. (1957). Sur la réaction du sujet parlant par rapport au fait linguistique. În *Mélanges linguistiques, publiés à l'occasion du VIIIe Congrès international des linguistes à Oslo, du 5 au 9 août 1957*, (p. 189–199). [f. e.].
- Colciar, R. (2019a). Atlasele lingvistice românești din perspectivă socio- și pragmalingvistică. *Annales Universitatis Apulensis. Series Philologica*, 20/1, 133–142.

- Colciar, R. (2019b). Comentarii metalingvistice în textul dialectal. În A. Chircu & M. Aldea (ed.), *Din dragoste de dascăl și de voroavă. Omagiu Doamnei Profesor Elena Dragoș – La aniversare*, (p. 119–126). Casa Cărții de Știință.
- Colciar, R. (2020). Atitudine descriptivă și comentariu metalingvistic în ALRR-Transilvania. *Studia Romanica et Anglica Zagradiensia* (SRAZ), LXV, 277–283.
- Colciar, R. (2021). Commentaires métalinguistiques dans l'ALRR-Transilvania et dans le NALR-Crișana. În L. Antonova-Vasilieva (ed.), *From traditional to interactive linguogeography: proceeding in honour of the 110th birth anniversary of prof. St. Stoykov (1912-1969)*, (p. 165-176). Publishing house of BAS „Prof. Marin Drinov”.
- Colciar, R. (2022). Comentarii metalingvistice și „ironia” (pe baza NALR). În R. Colciar, D. Loșonți, A. E. Mihali & N. Mocanu (ed.), *Lucrările celui de- Al XIX-lea Simpozion Internațional de Dialectologie (Cluj-Napoca, 10–11 septembrie 2020)*, (p. 93–106). Argonaut & Scriptor.
- Colciar, R. & Mihali, A. E. (2020). Supranume și porecle colective pe baza NALR. În V. A. Vlasin, R. Colciar, N. Mocanu & D. Loșonți (ed.), *Lucrările celui de- Al XVIII-lea Simpozion Internațional de Dialectologie (Cluj-Napoca, 30–31 august 2018)*, (p. 69–85). Argonaut & Scriptor.
- Coman, M. (1988). *Mitologie populară românească, II. Viețuitoarele văzduhului*. Editura Minerva.
- Coșeriu, E. (1992–1993). Prelegeri și conferințe, supliment al publicației *Anuar de lingvistică și istorie literară*. Seria A. Lingvistică, tom XXXIII.
- Coșeriu, E. (1995). Unitatea limbii române – planuri și criterii. În *Limba română și varietățile ei locale*, (p. 11–19). Editura Academiei Române.
- Coșeriu, E. (2000–2001). Creația metaforică în limbaj. *Dacoromania*, serie nouă, V–VI, 11–33.
- Crețu, V. T. (1988). *Existența ca întemeiere. Perspectivă etnologică*. Editura Facla.
- Cugno, F. (2011). Sui nomi dialettali delle malattie: alcune concordanze italo-romene. În *Studii de dialectologie, istoria limbii și onomastică. Omagiu domnului Teofil Teaha*, (p. 159–174). Editura Academiei Române.
- Dicționarul limbii române* (DLR) serie nouă [publicat de Academia Română], 1965 ș. urm.
- Dumistrăcel, S., Hreapcă, D. & Bîrleanu, I. H. (1997). *Ancheta dialectală ca formă de comunicare*. Editura Academiei Române.
- Eliade, M. (1995). *Sacrul și profanul*. Editura Humanitas.
- Faiuc, I. (1985). Comentarii ale informatorilor privind variația dialectală. Note pe baza NALR-Banat. *Anuar de lingvistică și istorie literară*. Seria A. Lingvistică, tom XXX, 43–51.

- Frazer, J. G. (1923). *Le rameau d'or*. Data accesării: 26. 04. 2023: <https://krapooarboricole.files.wordpress.com/2020/07/le-rameau-dor-ed.-abrc3a9gc3a9e.pdf>
- Ionescu-Ruxăndoiu, L. (1995). *Conversația. Structuri și strategii*. Editura ALL.
- Lakoff, G. & Johnson, M. (1985). *Les métaphores dans la vie quotidienne*. Éditions de Minuit.
- Loșonți, D. (1969). Sistemul popular de denominație personală din comuna Bonțida (jud. Cluj). *Cercetări de lingvistică*, XIV/1, 115–123.
- Manu Magda, M. (2018). Elemente de dialectologie perceptivă în spațiul lingvistic românesc. În V. A. Vlasin, D. Loșonți & N. Mocanu (ed.), *Lucrările celui de-Al XVII-lea Simpozion Internațional de Dialectologie (Cluj-Napoca, 8-9 septembrie 2016)*, (p. 170–191). Argonaut & Scriptor.
- Morcov, M.-M. (2014). Credințe populare românești oglindite în materialele dialectale. *Fonetică și dialectologie*, XXXIII, 109–122.
- Negrea, E. (2010). *Pragmatica ironiei. Studiu asupra ironiei în presa scrisă românească*. Tritonic Publishing.
- Oișteanu, A. (1989). *Motive și semnificații mito-simbolice în cultura tradițională românească*. Editura Minerva.
- Olariu, F.-T. (2017). *Variație și varietăți în limba română. Studii de dialectologie și sociolingvistică*. Institutul European.
- Platon, E. (2020). Patrimoniu și imaginar lingvistic. În C. Braga (coord. gen.), *Enciclopedia imaginariilor din România*, II. E. Platon (coord.), *Patrimoniu și imaginar lingvistic*, (p. 11–28). Editura Polirom.
- Pop, S. (1927). Buts et méthodes des enquêtes dialectales. Extrait des *Mélanges de l'École Roumaine en France*, II-e partie 1926. Librairie J. Gamber.
- Purdela Sitaru, M. (1999). *Etnomedicină lingvistică*. Editura Amarcord.
- Sala, M. (1957). Remarques sur la réaction des sujets enquêtés pour l'Atlas Linguistique Roumain. În *Mélanges linguistiques, publiés à l'occasion du VIIIe Congrès international des linguistes à Oslo, du 5 au 9 août 1957*, (p. 189–199). [f. e.].
- Sapir, E. (1967). *Anthropologie. I. Culture et personnalité*. Minuit.
- Sapir, E. (1970). *Le langage*. Payot.
- Saussure, F. de (1962). *Cours de linguistique générale*. Payot.
- Șeuleanu, I. (1994). *Dincoace de sacru, dincolo de profan (Studii și eseuri de folclor)*. Editura Timpomur.
- Taloș, I. (2001). *Gândirea magico-religioasă la români. Dicționar*. Editura Enciclopedică.
- Teaha, T. (1970). Un problème de métalinguistique: la réaction du sujet parlant dans le processus de la communication. În *Actes du Xe Congrès international des linguistes. Bucarest, 28 août-2 septembre 1967*, II, (p. 41–48). Editura Academiei Române.

- Tiugan, M. (1985). Integrarea socio-culturală a moldovenilor rezidenți în București. *Anuar de lingvistică și istorie literară*, XXX, 33–42.
- Viviand, A. (2014). *La compréhension des gentils Polacy, Niemcy, Francuzi et Europejczycy par la jeunesse polonaise contemporaine. Une étude ethnolinguistique*. Université Paris-Sorbonne.
- Vulcănescu, R. (1987). *Mitologie română*. Editura Academiei Române.
- Vulpe, M. (1970/2004). Comentarii metalingvistice în textele dialectale. În Vulpe, M., *Opera lingvistică I. Dialectal. Popular. Vorbit*, (p. 419–423). Editura Clusium.
- Waugh, L. R. (1976). *Roman Jakobson's Science of Language*. Peter de Ridder Press.

SURSE

- Arvinte, V., Dumistrăcel, S., Florea, I. A., Nuță, I. & Turculeț, A. (1987). *Noul Atlas lingvistic al României. Moldova și Bucovina* (NALR Mold. Bucov.), vol. I. Editura Academiei Române.
- Beltechi, E., Faiciuc, I. & Mocanu, N. (1980). *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Banat* (NALR Ban.), vol. I, sub conducerea lui P. Neiescu. Editura Academiei Române.
- Neiescu, P., Rusu, G. & Stan, I. (1969). *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureș* (ALRR Mar.), vol. I. Editura Academiei Române.
- Rusu, G., Bidian, V. & Loșonți, D. (1992). *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Transilvania* (ALRR Trans.), vol. I. Editura Academiei Române.
- Stan, I. & Urițescu, D. (1996). *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Crișana* (NALR Criș.), vol. I. Editura Academiei Române.
- Teaha, T., Ionică, I. & Rusu, V. (1967). *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia* (NALR Olt.), vol. I, întocmit sub conducerea lui B. Cazacu. Editura Academiei Române.
- Teaha, T., Conțiu, M., Ionică, I., Lăzărescu, P., Marinescu, B., Rusu, V., Saramandu, N. & Vulpe, M. (1996). *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia și Dobrogea* (ALRR Munt. Dobr.), vol. I. Editura Academiei Române.

Rozalia Colciar

**POPULAR BELIEFS REFLECTED IN METALINGUISTIC COMMENTARIES
(BASED ON NALR)**

Summary

Apart from linguistic and dialectological data, Romanian linguistic atlases include metalinguistic commentaries, implicit reactions of the subjects, which express their linguistic consciousness. These language phenomena accompany the answers to the set questions and are noted in the map legends. Their role is that of glossing, of bringing additional explanations to the requested term. Our study, based on the NALR (*The New Romanian Dialect Atlas*), presents the commentaries that reflect popular beliefs regarding aspects such as human body or various diseases, with their causes and remedies and the ritual practices related to them, which have an apotropaic function. These beliefs belong to a traditional system based on the magical-mythical thinking specific to the Romanian archaic imagination. They also prove the fact that the dialectal register expresses not only the linguistic, but also the socio-cultural identity, that discursive practices are influenced or even conditioned by the specifics of civilization and the material and spiritual culture of the community.

Keywords: linguistic atlas, metalinguistic commentary, popular belief, magical-mythical thinking, socio-cultural identity.

Rozalija Kolčar

**NARODNA VEROVANJA U METALINGVISTIČKIM KOMENTARIMA
(NA GRAĐI IZ NOVOG RUMUNSKOG LINGVISTIČKOG ATLASA, „NALR”)**

Rezime

Rumunski lingvistički atlas beleže i metajezičke komentare, implicitne reakcije sagovornika koje izražavaju njihovu jezičku svest. Zabeležene u legendama karata, ove jezičke pojave specifične za usmenu komunikaciju prate odgovore na programirana pitanja i predstavljaju indikacije sa ulogom glosiranja, dodatnog objašnjenja traženog pojma. Na osnovu materijala preuzetog iz Novog rumunskog lingvističkog atlasa (“NALR-a”), naš rad prati komentare koji odražavaju narodna verovanja o pojmovima kao što su ljudsko telo ili različite bolesti, sa njihovim uzrocima, a ponekad i lekovima. To su verovanja koja pripadaju tradicionalnom sistemu zasnovanom na magijsko-mitskom razmišljanju specifičnom za rumunski arhaični imaginarijum, čak i ako su se danas razblažila, težeći da postanu sujeverja, kroz slabljenje ili gubitak motivacione osnove koja bi mogla da otkrije njihovu

simboličku konfiguraciju. Ova verovanja se sreću na skoro celoj dakorumunskoj teritoriji, izražavajući izrazito dijatopijsko jedinstvo rumunskog jezika, u bliskoj međuzavisnosti a dijastratskim i dijafaznim varijacijama. Ona takođe dokazuju činjenicu da dijalekatski registar izražava ne samo jezički već i sociokulturni identitet, pri čemu su diskurzivne prakse pod uticajem ili su čak uslovljene specifičnostima civilizacije i materijalne i duhovne kulture zajednice. I kroz ovu vrstu komenara, lingvistički atlas se mogu smatrati jezičkom i kulturnom riznicom, budući da mogu biti predmet interdisciplinarnih studija, kako lingvističkih, tako i antropoloških i etnoloških.

Ključne reči: lingvistički atlas, metajezički komentar, narodna verovanja, dijatopijsko jedinstvo, arhaični magijsko-mitski imaginarijum